

Лариса ЛЯШЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Ключові слова: освіта, якість освіти, європейські стандарти, іноземні мови, універсальна англійська мова, ефективне навчання.

Досліджено якість освіти в широкому значенні цих двох слів. Указано, що сучасні держави витрачають на систему освіти більше коштів, як на оборону. Молодь навчається багато років, а на ринок праці зазвичай виходить після отримання вищої загальної чи професійної освіти. Відзначено, що у даний момент серед критеріїв якості освіти фігурує засвоєння молоддю іноземної мови (в Європі – двох мов). Пояснено перетворення англійської мови в міжнародну мову

№1. Наведено дані про рейтинг держав світу за показником «володіння англійською мовою» і відзначено погані досягнення України. Зроблено пропозиції засобів для успішного вивчення молоддю англійської мови.

УДК 37.01+372.46

**РОЛЬ ОВОЛОДІННЯ
АНГЛІЙСЬКОЮ
МОВОЮ
У ПІДВИЩЕННІ
ЯКОСТІ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ**

© Ляшенко Л., 2018

Актуальність і рівень розробки проблеми. У цій статті слово «освіта» матиме комплексне значення й охоплюватиме велику сукупність закладів, засобів і методів підготовки повного складу молодих генерацій до виходу на ринок праці разом з результатами їх діяльності – індивідуальною громадянською і виробничою компетентністю випускників. Тому в сучасних державах уся сфера освіти отримує дуже великі ресурси – значний відсоток державного бюджету і внески з прибутків тих громадян, які прагнуть надати своїм дітям освіту якомога вищої якості й гарантувати цим їх подальший життєвий успіх (явище зростання обсягів навчання дорослих у цій статті ми не розглядатимемо). Розпад воєнних блоків і поглиблення глобалізаційних явищ зумовлює мирну конкуренцію між державами, які вимушені змагатися між собою на світовому ринку торгівлі товарами і послугами. У переліку послуг усе більше значення набуває навчання іноземців, а словосполучення «якість освіти» стає важливим поняттям у багатьох національних і міжнародних документах, складником переліку характеристик сучасних держав мало не рівні понять «багатство нації», «валовий національний продукт» та ін. У

світових і національних ЗМІ, як і наукових педагогічних виданнях, у темі «якість освіти» зараз домінує оцінювання університетів з центром уваги на «університетах світового класу» ([3; 5] та ін.). Виграш від цього мають журналісти і видавці, підтримують їх провідні заклади з колосальними щорічними бюджетами (більшими від витрат України на всю вищу освіту), але не абсолютна більшість ВНЗ світу зі скромними ресурсами і невисокими можливостями для придбання дорогого обладнання з метою здійснення фундаментальних досліджень. Ми ж переконані в тому, що завданням науковців-педагогів є не підтримка цього тимчасового тренду з рисами, що поєднують його зі спортивними змаганнями, а пошуки тих характеристик якості національної освіти, які дадуть корисну інформацію для досягнення головних державних і всенародних проблем, указаних нами у першому реченні статті.

Якщо скерувати аналіз саме таким чином, то можна дійти важливого висновку: насправді у понятті «якість освіти» у якійсь державі роль показника кількості її університетів у щорічних рейтингових переліках університетів світового класу не є першорядною і не повинна визначати всю освітню політику. Загальновідомо, що з кількох причин заклади США переважають тут усіх конкурентів, але мало хто з науковців ризикує назвати американську школу (чи освіту в цілому) найкращою у світі. Нагадаємо, що в минулому США полювали за кращими випускниками зарубіжних ВНЗ й активно запрошували їх до себе в аспірантуру, а от у даний момент вони розпочали полювати за бакалаврами і навіть відстежувати кращих учнів у фізико-математичних школах і ліцеях. Ми вважаємо важливим і актуальним дослідження якості національної освіти України в широкому її значенні з акцентом на ролі цієї характеристики для прискорення нашої інтеграції у Європейський Союз.

Мета статті – аналіз сучасних європейських уявлень про якість національної освіти і внесок у це поняття отримання мо-

лоддю продуктивної компетентності у використанні англійської мови.

Результати досліджень. Якщо хоча б побіжно поглянути на причини створення тісного економічного об'єднання тих європейських держав, які з таким азартом століттями воювали між собою за малі чи більші клаптики землі й «право» мати колонії поряд із собою чи на інших континентах, то виявиться, що головні спонукальні риси йшли не з університетів від професорів-гуманітаріїв, а від великого бізнесу, який хотів більших прибутків і стабільного й вигідного для себе порядку. Тому Європейський Союз стартував з угод про квоти і ціни на сталь і вугілля, а питання освіти і виховання якось навіть не з'явилися в полі зору керівників держав-учасниць під час їх періодичних нарад.

Із значним запізненням тема «освіти» набувала все більшого значення паралельно до ліквідації кордонів між усе більшою кількістю держав і розширення міжнародної освітньої мобільності – спроб вступу абітурієнтів з одних держав у зарубіжні заклади і більш короткочасного навчання студентів за кордоном. Освітній департамент керівництва ЄС у Брюсселі отримав значні ресурси для підтримки руху студентів між ВНЗ Європи й організував цілком успішні проекти в цій сфері. Тема «якість навчання» не стала критичною, бо спершу терміни перебування за рубезем були мінімальними – один чи два семестри. Це дуже полегшувало взаємні домовленості між подібними закладами з різних держав.

На початку 1990-х років для упорядкування руху абітурієнтів між Північною Америкою і державами ЄС після складних консультацій склали спільні рекомендації щодо характеристик «якісної середньої освіти». Без вступних чи серйозних додаткових іспитів треба було захищувати тих абітурієнтів, які отримали й успішно завершили складанням екзаменів повну середню освіту тривалістю 12 років, завершальні 3–4 роки якої повинні були мати профільний характер, узгоджений з вимогами відповідних університетів чи інших ВНЗ по-

дїбного рївня. Про тривалїсть навчання в академічних годинах мови не було, а от для підсумкових екзаменів було рекомендовано об'єктивність і таку високу якість, щоб на цій основі можна було порівнювати між собою всі школи, нагороджувати кращі та своєчасно допомагати найменш успішним.

Очевидно, що шкільні атестати радянського періоду та українські після 1991 р. не давали право вступу на 1-й курс університетів ЄС (щоправда, був невеликий виняток – схвально оцінювали атестати успішних випускників невеликої групи спеціалізованих середніх шкіл).

Цю частину нашого викладу завершимо очевидним висновком: закон «Про освіту» в редакції 2017 року цілковито правильно передбачає перехід школи на 12 класів разом з поступовим розвитком спеціалізованого навчання в останні три роки, адже попередні варіанти нашої середньої освіти мали недостатню астрономічну тривалість і не передбачали профільну підготовку.

З настанням ХХІ ст. і поглибленням взаємодії між державами-учасницями ЄС став розвиватися тренд удосконалення систем у напрямі їх узгодження. Досить указати на Болонський процес переходу на двоступеневу вищу освіту (модель бакалавр – магістр) і перетворення аспірантури в завершальну (третю) стадію високоякісної сучасної вищої освіти. Та для ефективної і порівняно короткої підготовки бакалаврів виявилось цілковито необхідним скерування на ці програми випускників ліцеїв чи 12-річних шкіл з профільною завершальною стадією. Тому в сучасній Європі достатньо чітко визначилися зі змістом іменника «освіта» у словосполученні «якісна освіта головної частини вікової групи 30–50 років»: 16–18 років денного навчання з отриманням диплома бакалавра чи магістра. А от аспірантура і досягнення рівня «доктора філософії» (PhD) лишається привілеєм обраних, а не масовим явищем.

Останніми роками європейські країни стали більше перейматися узгодженням поняття «якість» в освітній сфері. Двісті років тому багато політиків і науковців

вважали недосяжним завдання виведення на грамотність з каліграфічним написанням текстів рідною мовою всіх підлітків, але розширення мережі шкіл, поліпшення підготовки вчителів і забезпечення підручниками та допоміжними виданнями успішно вирішило цю проблему.

Пізніше упродовж ХХ ст. зростала тривалість обов'язкового навчання від 7–8 до 12–13 років, а в сукупність критеріїв якості середньої освіти включили рівень набутих знань з математики, природничих наук, основ техніки і технологій. Саме так було в Радянській Україні. Та й зараз серед педагогів і керівників освіти багато тих, хто вважає виконання цих вимог головним критерієм якості всієї середньої освіти.

Але умови життя після розгортання інформаційно-технологічної революції і розпаду Радянського Союзу значно змінилися. Інженерно-технологічні і наукові спеціальності, які раніше були найбільш бажаними і престижними, втратили привабливість, розпався військово-оборонний комплекс, на ринку позашкільних репетиторських послуг без конкуренції лідирують викладачі англійської мови.

Ця пострадянська національна тенденція, що пов'язана зі сподіваннями молоді та їхніх батьків на роботу в зарубіжних фірмах в Україні чи за кордоном, яка зумовлює бажання оволодіти англійською чи іншою міжнародною мовою (до цієї групи входять німецька, іспанська і китайська), доволі несподівано узгоджується з європейськими реаліями початку ХХІ ст. До перелічених вище кількісних критеріїв якісної європейської середньої освіти додалось вивчення двох іноземних мов. Основну з цих двох – зазвичай це англійська – необхідно вивчити до рівня вільного спілкування і використання англломовних джерел у вищій школі, а другу можна знати «трохи гірше». Ці вимоги достатньо серйозні для впливу на навчальні плани шкіл і ВНЗ, серйозніші від вимог до комп'ютерної грамотності, яку молодь у більшості випадків набуває не в школі, а в домашніх умовах під час спілкування з однолітками чи в комп'ютерних клубах.

Доцільно звернутися до кількісних даних, що можуть придатися для оцінки англомовної грамотності загалу дорослого населення України (табл. 1 і 2).

Таблиця 1

Рейтинг рівня володіння англійською мовою осіб понад 18 років у країнах Європи і світу (2017 р.) [1]

Рівні володіння	Позиція неангломовних держав
Дуже високий	1. Нідерланди. 2. Швеція. 3. Данія. 4. Норвегія. 5. Сінгапур. 6. Фінляндія. 7. Люксембург. 8. Південно-Африканська Республіка
Високий	9. Німеччина. 10. Австрія. 11. Польща. 12. Бельгія. 13. Малайзія. 14. Швейцарія. 15. Філіппіни. 16. Сербія. 17. Румунія. 18. Португалія. 19. Угорщина. 20. Чехія. 21. Словаччина
Середній	22. Болгарія. 23. Греція. 24. Литва. 25. Аргентина. 26. Домініканська Республіка. 27. Індія. 28. Іспанія. 29. Гонконг. 30. Південна Корея. 31. Нігерія. 32. Франція. 33. Італія. 34. В'єтнам. 35. Коста-Ріка
Низький	36. Китай. 37. Японія. 38. Росія. 39. Індонезія. 40. Тайвань. 41. Бразилія. 42. Макао. 43. Уругвай. 44. Мексика. 45. Чилі. 46. Бангладеш. 47. Україна. 48. Куба. 49. Панама. 50. Перу. 51. Колумбія. 52. Пакистан. 53. Таїланд. 54. Гватемала. 55. Еквадор. 56. Туніс. 57. Об'єднані Арабські Емірати
Дуже низький	58. Сирія. 59. Катар. 60. Марокко. 61. Шрі-Ланка (Цейлон). 62. Туреччина. 63. Йорданія. 64. Азербайджан. 65. Іран. 66. Єгипет. 67. Казахстан. 68. Венесуела. 69. Сальвадор. 70. Оман. 71. Монголія. 72. Саудівська Аравія. 73. Ангола. 74. Кувейт. 75. Камерун. 76. Алжир. 77. Камбоджа. 78. Лівія. 79. Ірак. 80. Лаос

Таблиця 2

Розподіл країн Європи за рівнем володіння англійською мовою як іноземною [2]

Країна	Відсоток дорослих, які володіють англійською мовою
Данія	69,30
Нідерланди	68,98
Швеція	67,80
Фінляндія	64,39
Норвегія	64,32
Польща	64,26
Австрія	63,21

Естонія	61,39
Бельгія	61,20
Німеччина	60,88
Словенія	60,59
Латвія	59,43
Румунія	58,63
Угорщина	58,54
Швейцарія	58,29
Чехія	57,42
Іспанія	57,18
Португалія	56,83
Словаччина	55,95
Італія	52,80
Франція	52,68
Росія	50,43
Україна	48,50
Туреччина	47,80

Порівняння даних 2014 і 2017 років засвідчує певні другорядні зміни в розташуванні держав усередині вказаних п'яти груп, а загалом ці показники не потребують особливих коментарів. Невелике відставання України від Росії легко пояснити тим, що за часів існування ЄСРП її молоді і навіть доросле населення розглядалося «менш придатним» для участі в зарубіжних контактах не тільки з капіталістичними, але й із соціалістичними країнами. Цьому перекоосу у відстороненні ВНЗ України від взаємодії із зарубіжними аналогами сприяла централізація управління вищою освітою та науковими дослідженнями ЄСРП в його столиці Москві. Наслідком цього явища стало відставання України в розвитку міжнародного освітнього співробітництва від Російської Федерації, адже багато наших інновацій відбувалися після того, як ті чи інші нововведення впроваджувалися в Росії.

Зауважимо, що використання в освіті кирилиці автоматично утруднює вивчення англійської мови, адже країни з таким алфавітом (Росія та Україна) з'являються тільки серед відсталих, хоч вважаються державами з хорошим рівнем обов'язкової освіти. Бажання позбавитися вказаного не-

доліку могло у Казахстані стати основою для відмови від орієнтації на російськомовний світ та доволі швидкої зміни алфавітів.

Можливо, що додатковим аргументом на користь подібного рішення стало ознайомлення керівників Казахстану з незаперечними даними про зміни в поширенні та використанні російської та інших міжнародних мов упродовж XX ст. (рис. 1).

Очевидно, що періоди піднесення англійської мови припали на роки швидкого занепаду мов-конкурентів. Упродовж першої декади XX ст., незважаючи на масовий приплив емігрантів з Європи у США і безперервне розширення промисловості і транспорту, англійська мова занепадала і на певний час поступилася німецькій мові. Її успіхи мали причиною не розширення імперії (так загалом і зростав вплив англійської, французької і російської мови), а розвиток університетської освіти і технологій.

На початку XIX ст. німецька мова була серед міжнародних у групі аутсайдерів. Піднесення розпочалося після розгрому Наполеона на тлі глибокого культурно-

економічного зближення Росії й Франції, яке ми вважаємо головною причиною успіхів класичної російської літератури, творці якої вдало використали французькі взірці. А от у секторі вищої освіти Франція та Німеччина обрали мало не протилежні принципи. Наполеон у спадок залишив тоталітарну модель управління, а Німеччина обрала автономію університетів і майже повну свободу вибору професорами тем для фундаментальних досліджень. Винахідником кращої у світі моделі університетів для індустріальних держав став філолог і філософ Вільгельм фон Гумбольдт, який за дозволом короля Пруссії успішно реформував систему освіти і заснував Берлінський дослідницький університет, де поєднали отримання нових знань і підготовку наукової зміни. За кошти бюджету були створені спеціалізовані майстерні, які на замовлення науковців забезпечували їх надзвичайно точним і досконалим вимірювальним та іншим устаткуванням.

Поширення цього взірця на інші заклади, включаючи політехнічні, призвело до

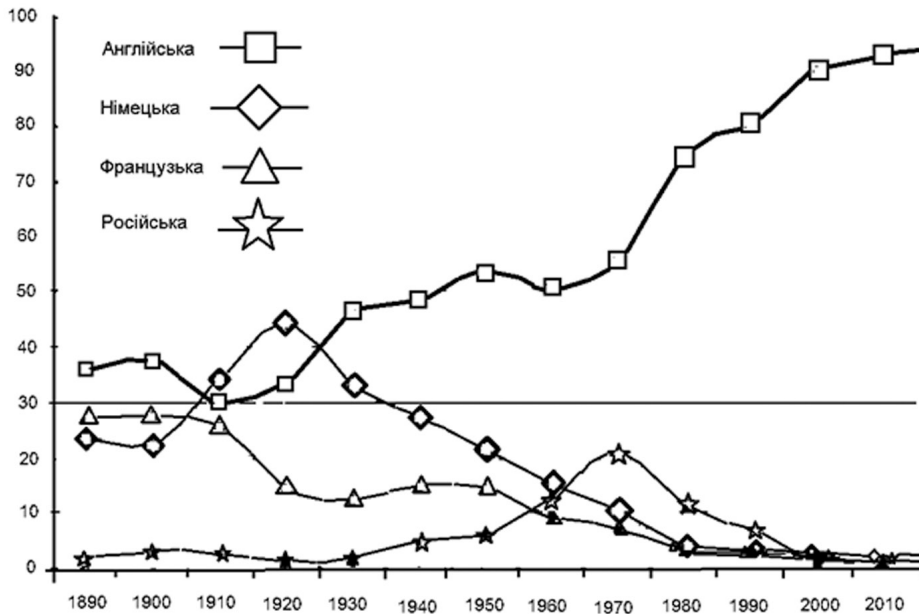

Рис. 1. Еволюція поширення і застосовності провідних міжнародних мов у XX ст. у сфері наук та культури

того, що Німеччина швидко випередила інші держави в науках і технологіях. Ті громадяни США, які претендували на викладацьку або наукову посаду в університетах, змушені були проходити аспірантуру і захищати дисертацію в Німеччині. Як показано на рис. 1, англійська мова після 1900 року занепала, наукові видання Німеччини стали лідерами світу, а тому майже всі молоді науковці намагалися опублікуватися в будь-якому з німецьких академічних видань.

Та це лідерство виявилось тимчасовим і було перерване через поширене серед загалу німців прагнення до воєнного реваншу, яке дуже вміло використав «рятівник нації» – Адольф Гітлер. Як відомо, для посилення згуртування нації він обрав ворогом євреїв, що зумовило тотальну міграцію провідних професорів і багатьох технологів у США та інші держави світу. Розгром Третього Рейху призвів до додаткового переміщення науковців та інженерів з Німеччини в країни-переможці, тому німецька мова втратила всі шанси на ренесанс навіть після значного підвищення економічної потужності держави і перетворення її в лідера сучасного Європейського Союзу.

Трохи іншими були причини піднесення і занепаду російської мови. Одразу після Другої світової війни керівники СРСР змогли сконцентрувати наявні інтелектуальні ресурси для змагання з усім західним світом у винайденні нових засобів нападу й оборони. СРСР не підписав конвенцію про авторські права, тому завозив по дипломатичних каналах 1–2 примірники наукових видань, тиражував усе важливе на газетному папері і розсилав у ВНЗ і закриті дослідницькі установи. Майже всі науковці не володіли розмовною англійською мовою, але отримували оригінали всіх якісних статей та їх розгорнуті російськомовні резюме.

Доцільно наголосити на тому, що головний внесок у піднесення наукового реноме російської мови у 1960-х роках зробив не СРСР, а США. Там були виділені великі людські і фінансові ресурси на переклад усіх наукових видань СРСР, а тому біль-

шість науковців Заходу, Сходу і держав третього світу знайомилися з радянською наукою з американських джерел. Очевидно, що це значно посилило потік абітурієнтів-іноземців у радянські університети та інститути.

Розпад Радянського Союзу, наука якого мало не на 100% була скерована на створення ракет та іншої зброї, зумовив тотальний занепад наукових досліджень, скорочення штатів, закриття багатьох установ разом з постійним зменшенням значення російської мови (рис.1). Немає жодних сумнівів у тому, що нерозумна діяльність керівників сучасної Росії знищує навіть теоретичні можливості для її руху до міжнародного статусу.

Цей уже цілковито незаперечний факт полегшує українцям болючий процес відмови від масового наукового й іншого використання російської мови. Англійська мова повинна якомога швидше стати провідною іноземною мовою. Її перспективи на майбутнє цілком хороші на найближчі 10–20 років, а от пізніше...

Як свідчить рис.1, вона вже майже досягла максимуму поширення в науковому світі та в технологічній сфері. Але в буденному житті їй дуже далеко до статусу універсальної мови, на якій міркує й балакає все населення планети. Переконані – цього не буде ніколи, бо наш прогноз політичних й інших подій виключає утворення «всепланетного США» з тоталітарним управлінням і заборонаю всіх тисяч сучасних великих і малих національних мов. Наявні конфлікти і розбрат занадто глибокі, а політика США та їх англомовних союзників недостатньо приваблива. Саме це не надає надій на автоматичне згуртування всіх мільярдів людей у дружній і радісній «американській родині».

У своїй першій публікації у часописі «Вища школа» ми зробили наголос на методиці викладання і тих засобах [4], які дають змогу підвищити результати навчання. Для цього необхідно цілковито ліквідувати тривалі перерви між уроками в школі чи заняттями у ВНЗ (як мінімум – вони мають бути щоденними), використати новіт-

ні відкриття законів діяльності людського мозку і діяльності системи пам'яті, створити умови «аудіозанурення» в англomовний світ, організувати цілодобовий англomовний канал телебачення з друком тексту на темному тлі в нижній частині кадрів тощо. Деякі інші засоби стимулювання прогресу нації в оволодінні англійською мовою можна запозичити з досвіду країн Скандинавії.

Аналіз літератури з теми «майбутнє англійської мови» свідчить про дуже тривале зацікавлення нею з боку відомих економістів, літераторів і футурологів (Г. Уеллс на початку ХХ ст. у романі «Звільнений світ» зробив удале передбачення розвитку мовного ландшафту планети, яке, щоправда, розпочало втілюватися у життя з півсторічним запізненням). Відзначено багато спроб гранично спростити дійсний англійський для полегшення вивчення іноземцями: француз Ж.П. Нер'є уславився компактним «Глобішем» (1500 слів), а німець із чеським прізвищем Й. Гжеза ущільнив граматику до 20 правил і залишив у своїй Базовій Світовій англійській мові усього 750 слів з дозволом для індивідуальних споживачів додати ще 250 згідно з особистісними потребами. Можна лише пошкодувати, що провідні англomовні держави світу не організували конгрес з легітимізації «полегшеної англійської» і не фінансували її поширення на планеті.

З розвитком інформаційно-комп'ютерної революції на її початковій стадії поширеність англійської мови помітно зростає, але в даний момент створення національних засобів і матеріалів зменшує цю перевагу. Комплексний і суперечливий тренд з оцінювання наукової продукції і порівняння науковців шляхом застосування індексу Хірша й інших показників у даний момент працює на користь англійської мови. Але все це може змінитися у разі більш розумного ставлення до вказаного й інших показників, коли науковців і викладачів не примушуватимуть витрачати значну частину заробітків на публікування у «високорейтингових англomовних часописах».

Удосконалення інформаційної сфери і швидкий розвиток штучного інтелекту вже дав перший позитивний результат: його варіант на ім'я «Ватсон» перемагає консиліуми лікарів у точності діагнозів для випадків складних і рідкісних захворювань людей. Але на сьогодні лишаються далекими від повної реалізації його спроможності в точних перекладах (з урахуванням контекстного змісту й ін.) спершу для міжнародних мов, а в майбутньому для сотень (тисяч?) різноманітних мов.

Але перші успіхи в е-перекладах цілком помітні вже зараз. Наприклад, в Інтернеті поширюється хвиля повідомлень про можливість придбання портативних універсальних і зручних багатомовних е-перекладачів Travis [6]. Кілька молодих фахівців з Нідерландів поєднали свій інтелект для створення спеціалізованого пристрою на основі використання найновіших засобів розпізнавання звуків та доступних програм для перекладу текстів. За ціни менше 200 доларів США перша модель автономно діє на 20 мовах, вислуховуючи речення володаря Travis і практично одразу відтворюючи його на якійсь із цих мов. Перехід на інтернетні мережі розширює словник аж до 80 мов, серед яких фігурує й українська.

Не заглиблюючись у технічні питання, зазначимо головне – цей і наступні варіанти е-перекладачів мають спроможність навчатися під час використання, вдосконалюючи цим результати своєї роботи. Якщо ж у недалекому майбутньому електроніка буде замінена спінтронікою, то енергетичні «апетити» перекладачів зменшаться у сотні разів, а якість роботи обов'язково перевищить досягнення сучасних варіантів штучного інтелекту.

У принципі, найбільш імовірні зміни у світовому розподілі праці через неминуче поширення 3D-принтерів та інших засобів життєзабезпечення матимуть вплив і на кількість викладачів англійської мови. Не буде потреби в безперервних зв'язках фірм з багатьох держав, майже цілковито зникне перевезення товарів, різко зменшиться потреба перекладів та ділового спілкування

англійською мовою. Науковці обов'язково позбавляться від гнітючої монополії сучасних англломовних видань на кшталт «Nature» чи «Science», які піклуються переважно про власні прибутки. Будуть доведені до логічної досконалості бази вільного доступу, а вже згаданий штучний інтелект скеруватиме споживачам і матеріал на мові автора, і на всіх інших мовах, які знатиме зацікавлений читач.

Та це все перспективи не найближчого року, а більш віддаленого майбутнього. У даний момент нам усім слід докласти особливих зусиль до опору ворожій російській пропаганді й боротися за своє майбутнє розвитком двомовної освіти на основі рідної та англійської мови. «Англонімій» Україні буде важко використати зарубіжну допомогу й успішно інтегруватися в Європейський Союз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Индекс владения английским языком EF EPI. URL: <http://www.ef.com/wwru/epi/2017> (27-12-2017).
2. Индекс владения английским языком EF EPI. URL: <https://www.ef.com/wwru/epi/2014> (30-08-2015).
3. **Курбатов С.** Моделі університетської освіти XXI століття крізь призму провідних міжнародних рейтингів. *Вища освіта України*. 2013. № 3. С. 103–110.
4. **Ляшенко Л.М.** Аналіз шляхів і засобів успішних мовних змін в Україні. *Вища школа*. – Київ, 2015. – № 9. – С. 78–89.
5. **Салми Дж.** Создание университетов мирового класса: пер. с англ. М.: Изд-во «Весь Мир», 2009. 132 с.

REFERENCES

1. The English language proficiency index EF EPI. URL: <http://www.ef.com/wwru/epi/2017> (27-12-2017).
2. The English language proficiency index EF EPI. URL: <https://www.ef.com/wwru/epi/2014> (30-08-2015).
3. **Kurbatov S.** Models of university education of the XXI century through the prism of leading international ratings. *Higher Education of Ukraine*. 2013. No. 3. P. 103–110. (in Ukrainian).
4. **Lyashenko L.M.** An analysis of the ways and means of successful linguistic changes in Ukraine. *Higher school*. Kyiv, 2015. No. 9. P. 78–89. (in Ukrainian).
5. **Salmi J.** Creation of world-class universities: trans. with English. Moskov: Publishing house "Ves Mir", 2009, 132 p. (in Russian).

6. Travis-1 speak 80 languages, so can you! URL: <https://www.indiegogo.com/projects/travis-i-speak-80-languages-so-can-you-travel#/> (Travis Translator. Rotterdam. Netherlands) (22-12-2017).